

РЕЦЕНЗИЯ

От проф. д.ик.н. Желю Владимиров, Стопански факултет на Софийски университет „Св. Климент Охридски“, професионално направление 3.7 “Администрация и управление“
член на научно жури в конкурс за заемане на академична длъжност ”ПРОФЕСОР”,
утвърдено с решение на НС протокол № 4 от 10.04.2019 г., и със заповед на Директора
№ 122 от 12.04.2019 г.,
обявен от Института за икономически изследвания при БАН
в ДВ, бр. 13 от 12.02.2019 г.

Кандидат: доц. д-р Радостина Телериг Бакърджиева

I. Кратки биографични данни за кандидата.

Доц. д-р Радостина Бакърджиева е завършила специалност „Политическа икономика“, профил „Социология“ във ВИИ”Карл Маркс” / УНСС/ през 1981 г., а през 1988 г. защитава докторска степен по икономика в Софийския университет „Св. Климент Охридски“. От 1989 г. е научен сътрудник в ИИИ на БАН последователно III, II и I степен, а през 2007 година се хабилитира като доцент в същия институт. Била е хоноруван преподавател във ВТУ „Св.св. Кирил и Методий” (2004-2017 г.); експерт в Националния координационен съвет по корпоративна социална отговорност към МТСП (2014-2018 г.). От 2013 г. доц. Бакърджиева е Представител на ИИИ на БАН в Български институт по стандартизация, член на Кръгла маса по КСО към Балкански институт по труда.

Тя е външен член на редакционния съвет на списание „Бизнес посоки“ (издание на БСУ) и външен член на редакционната колегия на списание „Ново знание“ (издание на ВУАРР – Пловдив). Участвала е в научните комитети на две международни научни конференции; член е на редакционните колегии на списанията „*Journal of Innovations and Sustainability*“ и „*New knowledge Journal of Science*“ (2014-2017 г.). Владее добре руски, немски и английски език. Има почетни награди от Съюз на икономистите в България, Академия за иновации и устойчивост и сдружение „Транс Дефи“ за приноси в областта на популяризирането на КСО в България.

II. Обща характеристика на научната и научно-приложната продукция на кандидата.

1. Общо описание на представените материали (монографии, учебници, статии, доклади, проекти и др.) по изследователски области.

За участието си в конкурса доц. Бакърджиева е предоставила 36 публикации с общ обем от 820 страници. Тези публикации са както следва:

- Хабилитационен труд (равностойна публикация) – 1 самостоятелна монография в обем от 130 стр.;
- Публикувана монография, която не е представена като основен хабилитационен труд (равностойна публикация) – 1 самостоятелна монография в обем от 200 стр.
- Статии в реферирано издание – 1 статия в списание, индексирано в Scopus - 9 стр.
- Статии и доклади, публикувани в нереферирани списания с научно рецензиране или публикувани в редактирани колективни томове – 10 броя статии, от които 7 самостоятелни и 3 в съавторство, в обем съответно: 9, 8, 18, 15, 2.5, 43, 14, 7, 7.5 и 3 стр. (общо 127 стр.); 10 броя доклади, публикувани в сборник трудове от международни конференции, от които 9 самостоятелни и 1 в съавторство, в обем

както следва: 8, 10, 11, 8, 13, 9, 17, 16, 15, 10 и 10.5 стр. (общо 113 стр.); 8 доклади, публикуван в сборник трудове от национални конференции и национални конференции с международно участие в обем, съответно: 10, 8, 8, 12, 12, 9, 11 и 10 стр. (общо 80 стр.). Общ обем на тези публикации – 320 стр.

- Студии, публикувани в научни издания, реферирани и индексирани в световноизвестни бази данни с научна информация (SCOPUS и Web of Science) – 1 студия в обем от 31 стр.
- Студии, публикувани в нереферирани списания с научно рецензиране или публикувани в редактирани колективни томове – 1 студия в обем от 25 стр.
- Публикувани глави от колективни монографии – 3 броя с авторски текст в обем съответно от 60, 31 и 23 стр. (общо за тези публикации – 114 страници).

От представените за участие в конкурса 36 публикации на доц. д-р Радостина Бакърджиева, 7 са на английски език (4 статии, една студия и два доклада), а останалите на български. Представените от кандидата трудове не повтарят публикациите, използвани за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ и за заемане на академичната длъжност „доцент“. За всички колективни публикации са приложени разделителни протоколи.

2. Обща характеристика на научната, научно-приложната и преподавателска дейност на кандидата.

Основният акцент в публикациите на доц. д-р Радостина Бакърджиева е върху корпоративната социална отговорност (КСО) в различните й измерения (икономически, социални и екологични). КСО е анализирана в тясна връзка с корпоративното управление, нефинансовата отчетност и устойчивото развитие. Последователно е разкривано състоянието на КСО в български компании – такива като както МСП, филиали на ТНК, а така също и публични предприятия. Водещо място сред тези изследвания заема прилагането на стандартите на КСО в български фирми, а така също и нефинансовата отчетност на предприятията като най-силна проява на КСО.

Научно-преподавателската дейност на доц. Бакърджиева се изразява във водените от нея курсове по „Финансова администрация“ (120 ч.), „Държавна и Бизнес Администрация“ (120 ч.) във ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“ (2009-2015 г.), „Корпоративна социална отговорност“ във ВУЗФ – 2015 г. (25 ч.), УНСС – 2015-2019 г. (20 ч.) и ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“ – 2016 и 2017 г. (по 120 ч.). Била е ръководител на двама специализанти по европейска оперативна програма „Студентски практики“; автор на четири рецензии за докторски защиты; три становища за хабилитация; една рецензия и едно становище за професор. Рецензент на публикации в „Икономически изследвания“, „Икономическа мисъл“, в други списания, сборници и монографии.

За периода 2007-2017 г. кандидатката е участвала в 7 научно-изследователски и 2 образователни проекта. Два от проектите са индивидуални, а в останалите е член на проектните колективи; 3 от проектите са международни, а един от образователните проекти е на Европейската комисия.

III. Количествена характеристика на научната продукция на кандидата.

Справката за изпълнение на минималните изисквания на ИИИ при БАН за академичната длъжност „професор“ в ПН 3.8 Икономика от доц. Бакърджиева показва, че при минимален брой от 650 точки, тя отчита общо 1282.50 точки, както следва:

A1. Дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен „доктор“: **50 т.**

В3. Хабилизационен труд – 1 монография: **100 т.**

Г4 Публикувана монография, която не е представена като основен хабилизационен труд – 1 монография: **100 т.**

Г6 Статии в реферирано издание – 1 статия: 30 т.

Г7. Статии и доклади в нереферирано издание – общо 257.5 т.

Г7.1. *Статии* – 7 статии по 10 т.; 2 статии по 5 т.; 1 бр. по 2,5т. - общо 82.5 т.

Г7.2. *Доклади, публикувани в сборник трудове от международни конференции* – 9 статии по 10 т.; 1 статия по 5 т. - общо 95 т.

Г7.3. *Доклад публикуван в сборник трудове от национални конференции и национални конференции с международно участие* – 8 доклада по 10 т. - общо 80 т.

Г8 . Студия в реферирано издание – 45 т.

Г9 . Студия в нереферирано издание – 15 т.

Г10. Глава от колективна монография – 3 публикации по 20 т. – общо 60 т.

Общо за Г – 507.50 т.

Д11. Цитирания или рецензии в научни издания, реферирани и индексирани в световноизвестни бази данни с научна информация или в монографии и колективни томове – 1 цитиране: 15 т.

Д12. Цитирания в монографии и колективни томове с научно рецензиране – 29 цитирания по 10 т.: общо 290 т.

Д13. Цитирания или рецензии в нереферирани списания с научно рецензиране – 21 цитирания по 5 т.: общо 105 т.

Общо за Д – 410 точки.

Е16. Участие в национален научен или образователен проект – 5 проекта: 75 т.

Е17. Участие в международен научен или образователен проект – 4 бр.: 80 т.

Общо за Е – 155 точки

Общо точки – 1322.50 т.

Тези данни показват, че кандидатът за академичната длъжност „професор” участва в конкурса с продукция, която надвишава два пъти изискванията, посочени в чл. 91, ал. 4 от Правилник за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в ИИИ при БАН

IV. Оценка на резултатите и научния принос на кандидата (да се посочи, къде се съдържа):

Научните публикации на доц. Р. Бакърджиева могат да бъдат обособени в четири тематични групи: (1) *Теоретични и методологически проблеми на КСО* (№№ В1, Г4, Г7.1-1, Г7.1-4, Г7.1-6, Г7.2-1, Г7.2-2, Г7.2-5, Г7.3-2, Г7.3-3, Г7.3-4, Г8-1, Г9-1, Г10-1, Г10-2, Г10-3); (2) *Същност, изисквания и приложение на международните стандарти за КСО в български компании* (№№ В1, Г7.1-2, Г7.2-6, Г7.3-5, Г7.3-6, Г7.3-7); (3) *КСО като важна част от корпоративното управление* (№№ Г4, Г7.1-3, Г7.1-5, Г7.1-7, Г7.1-9, Г7.1-10, Г7.2-3, Г7.2-9, Г.6.1). (4) *Оценка на КСО в български фирми* (Г4, Г6.1, Г7.2-4, Г7.2-7, Г7.2-8, Г7.2-10, Г8-1, Г9-1, Г10.2, Г10-3). Доколкото публикацията Г7.1-8 представя изнесени доклади на научна конференция, а публикация Г7.3-1 не е пряко свързана с тематиката на КСО, те са изключени от оценката.

1. *Теоретични и методологически проблеми на КСО* (№№ В1, Г4, Г7.1-1, Г7.1-4, Г7.1-6, Г7.2-1, Г7.2-2, Г7.2-5, Г8-1, Г.9-1, Г10-1, Г10-2, Г10-3, Г7.3-2, Г7.3-3, Г7.3-4).

В тази област основните достижения на автора се съдържат в двете монографии, респективно „*Корпоративна отговорност чрез прилагане на международни социални*

стандарти в българските фирми- предизвикателства и европейски измерения“ (B1) и „Корпоративна социална отговорност на българските фирми- съвременни тенденции и европейски перспективи“ (Г4). Тук са систематизирани ключови икономически теории от областта на социалната отговорност; изведени са базисни дефиниции за „КСО“, „мениджмънт на КСО“, „отговорна верига на доставките“ и „корпоративна социална отчетност“; разкрито е влиянието на КСО за легитимиране на компаниите в обществото, редуцирането на нефинансовия риск, повишаване степента на съблюдаване на интересите на заинтересованите страни и по-пълно съответствие с критериите на универсалните международни стандарти.

КСО е изведена като инструмент на корпоративната устойчивост на фирмено равнище и на устойчивото развитие в по-широк контекст (Г7.1-1, Г7.1-6, Г9-1). Констатирано е, че основа на нефинансовата корпоративна отчетност е системата от индикатори за корпоративна устойчивост (B1). Разработената схема за сравнение на социалните отчети на КСО и отчетите по устойчиво развитие показва, че те са почти идентични, но с различен обхват (Г8-1). Европейската концепция за интегрирана отчетност е очертана в публикация Г7.3-3.

Разкрити са ключовите характеристики на Европейския модел на КСО, процесите на конвергенция на европейските и англо-саксонски модели на КСО и приоритетите на новата Европейска стратегия за КСО до 2019 (Г7.3-4, Г7.2-2, Г7.2-1). Авторът обосновава разширения обхват на КСО с прехода от три- към пет-измерен модел, който обхваща отговорността на компаниите за хората, планетата, просперитета, мира и сътрудничеството (Г7.1-1, Г7.2-5, Г9-1, Г10-3).

Показани са основните фактори, които предопределят значимостта на КСО в съвременните условия, а така също и главните измерения на социалната отчетност (Г10-1). Направен е сравнителен анализ между КСО и социално-отговорното инвестиране (Г10-3) и е изследван фирменият опит относно КСО в малки, средни и големи предприятия (Г10-2). Изведена е важната роля на КСО за доставчиците и клиентите през призмата на веригата на доставки (Г7.1-4), като е подчертано, че изграждането на устойчива отговорна верига на доставки е на дневен ред за европейското бъдеще на българските фирми.

Направен е задълбочен анализ между социалната отговорност на корпоративните субекти и социалните предприятия и са разкрити добри практики при функционирането на европейски социални предприятия (Г4, Г7.3-2).

2. Същност, изисквания и приложение на международните стандарти за КСО в български компании (№№ B1, Г4, Г7.1-2, Г7.2-6, Г7.3-5, Г7.3-6, Г7.3-7, Г10-1).

В тази област авторът прави извода, че международните стандарти за КСО са ключов инструмент за социален контрол от страна на публичните институции. Те са незадължителен, но необходим етап от развитието на нефинансовата отчетност (B1, Г4, Г7.2-6, Г7.3-7, Г10-1).

Последователно се доказва, че социално отговорните норми се внедряват в компаниите чрез инструментариума на „мекото право“. Чрез незадължителните международни социални стандарти се транспонират универсални принципи, норми и ценности на отговорно бизнес-поведение, създавайки предпоставки за допълване на националното законодателство (B1, Г4, Г7.3-7)

На основата на данни от национално представително изследване за прилагането на международните стандарти за КСО в български фирми авторът констатира, че големите предприятия са лидери в това отношение, докато използването на тези стандарти като ядро на КСО в български фирми се намира на базисно равнище (B1).

Систематизирани са изискванията и основните критерии на ключови международни социални стандарти в техния актуализиран вариант – ISO 9001:2015, OHSAS 18001:2007, ISO 45001:2018, ISO 14001:2015, EMAS, SA 8000, Принципите на ОИСП за мултинационалните компании: 2011. Сравнителният анализ между старите и новите формати на международните стандарти (2004, 2008 и 2015 г.) показва, че въпреки сходството, критериите на отделните стандарти се отличават значително. Всички те обаче съдействат за формирането на индикаторите за нефинансова отчетност. (B1, Г7.1.-2, Г7.2-6, Г7.3-7, Г10-1).

Изхождайки от характеристиките на стандарта ISO 9001, авторът заключава, че неговото приложение води до засилване на устойчивия характер на социално-отговорното фирмено управление. Изследвано е прилагането на ISO 9001 в зависимост от размера (брой заети лица) и печалбата на предприятието (Г7.2-6).

Анализирани са изискванията на международния стандарт OHSAS 18001:2007 като един от ключовите социални стандарти, насочени към персонала като основна вътрешна заинтересована страна. Идентифициран е приносът на стандарт ISO 14001:2015 за интернализацията на негативните външни ефекти, която допринася за това нарушителите да бъдат принудени да възстановят нанесените вреди върху околната среда. Направен е изводът, че новият стандарт ISO 45001:2018 ориентира стратегическото и оперативно управление към управление на промяната с фокус върху ангажираност към здравето и безопасността (Г7.1-2).

Изследван е потенциалът на ISO 26 000: 2010 като най-новият международен стандарт с фокус към социалната отговорност. Направен е изводът, че този стандарт е методически ориентир и ръководство по мениджмънт на социалната отговорност в организациите без значение на тяхната юридическа форма или размер. В тази връзка ISO 26 000 е определен като надеждна платформа за интегрирано управление и самооценка на социалната отговорност от компаниите (Г7.3-5, Г7.3-6, Г4).

Авторът представя самостоятелно разработен инструментариум за самооценка на организациите в съответствие с изискванията на международния стандарт ISO 26 000. Отчетено е, че прилагането на изискванията на ИСО 26 000 се намира в директна връзка с нефинансовата отчетност (Г7.3-6).

3. *КСО като важна част от корпоративното управление* (№№ Г4, Г7.1-3, Г7.1-5, Г7.1-7, Г7.1-9, Г7.1-10, Г7.2-3, Г7.2-9, Г7.3-8, Г6-1, Г10-1).

В тази област авторът доказва тезата, че корпоративната социална отговорност е задължителен компонент на корпоративното управление. Идентифицирани са основните принципи на корпоративно управление и на КСО (Г7.1-5), както и актуалните тенденции в тяхното развитие (Г7.1-10). Разработена е схема за общите и специфични характеристики на корпоративното управление и КСО и е направен задълбочен сравнителен анализ с цел разкриване на симетричната обвързаност между тях (Г10-1, Г4, Г7.1-3, Г7.2-3).

На основата на институционалния подход КСО е разгледана не само като съвкупност от функциониращи институции, но и като съвкупност от формални/неформални норми, ценности, стандарти (Г6-1). Посочено е значението на КСО за институционалното легитимиране на бизнеса, а така също са идентифицирани институционалните субекти-двигатели на процесите на КСО (Г7.1-3).

Систематизирани са изискванията на G20-OECD „Принципи на корпоративно управление“ (2015), както и Ръководните принципи на OECD за мултинационалните компании (2011). Показано е, че тези изисквания са сходни както за корпоративното управление, така и като лостове на КСО. Те са международен ориентир за отговорно

бизнес поведение и най-подробно разписан формат за мониторинг на КСО, насочен към оценка на приноса на ТНК за устойчивото развитие (Г6-1, Г10-1).

Разкрити са причините, които превръщат КСО във фактор за конкурентоспособност. Показано е голямото значение на корпоративните бордове, в частност на изпълнителните директори, при определянето на стратегическите цели в областта на КСО. Представени са основните компоненти на социалната отчетност в три основни блока: икономически, социален и екологичен (Г7.1-7, Г7.2-9 и Г7.3-8).

Авторът защитава концепцията, че КСО е модел на корпоративно управление, съдържащ *основани на доверие* задължения към всички заинтересовани страни. Показано е, че в бизнес-модела на български компании са положени основите на КСО; вътрешната КСО, насочена към персонала на компаниите, надделява над външната; положени са основите на нефинансовата отчетност на български фирми, но предстои още много работа в това направление (Г4).

Анализирана е системата на социално осигуряване в Германия в областта на заболяванията и майчинството. Представена е нормативната база на всички социални плащания при безработица, а така също и статистическа информация за социалните плащания. Формулирани са препоръки, насочени към българската практика на социално осигуряване (Г7.1-9).

(4) *Оценка на КСО в българските фирми* (В1, Г4, Г6-1, Г7.2-4, Г7.2-7, Г7.2-8, Г7.2-10, Г.8-1, Г9-1, Г10-1, Г10-2, Г10-3).

Въз основа на богата емпирична информация е направена оценка на прилагането на международните социални стандарти в българските компании. Получените резултати разкриват положителните ефекти от разнообразни корпоративни практики (програми за кариерно развитие, професионално обучение и квалификация, безопасни условия на труд и здраве, гарантиране на дневен порцион, фирмен транспорт, осигуряване на отход и почивка, медицински грижи) върху корпоративната лоялност и трудова мотивация на работещите. Показано е, че много от изследваните предприятия в България имат разработени екологични програми с цел опазване на околната среда. Направен е изводът, че вътрешната корпоративна социална отговорност има по-голяма тежест над външната. На основата на оценъчна карта е изведено постигнатото съответствие между КСО на български фирми и изискванията на Глобалния договор. Отчетено е, прилагането на международните стандарти от български публични компании се намира на базисно равнище (В1, Г4, Г6-1, Г10-1, Г10-2, Г10-3,).

Голяма емпирична база данни относно прилагането на КСО в предприятията е систематизирана в студия Г8-1 и в публикация Г7.2-8. Показано е, че големите предприятия в България и филиалите на ТНК са лидери на КСО по отношение на вътрешното и външното/екологично измерение. Минната индустрия и фармацевтиката са открити като водещи социално отговорни отрасли (Г7.2-4, Г10-1, Г10-3). Независимо от ограничения финансов ресурс, показано е, че някои МСП също прилагат социално отговорни практики (Г10-2).

Направен е изводът, че стартовият етап на осъзнаване от страна на мениджърите на значимостта на КСО в публичните компании е преминат. Компаниите на Българска фондова борса проявяват стремеж към социално отговорно поведение и прилагат инструменти като етичен кодекс, кодекс за корпоративно управление, разпространяват положителен опит чрез социалните медии (Г6-1, Г7.2-10).

Анализирани са нагласите на мениджъри на български фирми към социално отговорни проекти. Детайлно са показани формите на проявление на външната КСО (отчитане на емисиите на вредни газове, опазване на природните територии,

рециклиране на отпадъци, ефективно използване на електроенергията и водните ресурси, производство на стоки и услуги, безопасни за здравето, дефиниране на екологични изисквания спрямо доставчиците и клиентите) (Г9-1).

Изследван е механизмът на въздействие на КСО за преодоляване на различията във фирмената култура между България и страните от ЕС. Според резултатите мениджърите на 29% от български компании потвърждават, че прилагат схемите на допълнително пенсионно осигуряване на заетите в компанията, а 23% осигуряват допълнително здравно осигуряване. Направен е сравнителен анализ между финансова и нефинансова отчетност (Г7.2-7).

Посочените публикации намират отражение в българската и чуждестранна литература. Доц. Бакърджиева има 1 цитиране в списание, индексирано в Scopus; 29 цитирания в монографии и колективни томове с научно рецензиране; 21 цитирания в нереферирани списания. Общо 43 цитирания на публикации на кандидатката са на български език, 7 – на английски и 1 цитиране – на немски език.

Получените резултати имат значение както за бъдещи научни изследвания, така и за практиката. От особена важност е систематизирането на *конкурентните предимства*, които генерират социално отговорните компании и отговорната верига на доставки по спрямо икономическото, социалното и екологичното измерение. Съществено за мениджърите на компаниите е да осъзнаят, че КСО е инструмент на корпоративната устойчивост на фирмено равнище и на устойчивото развитие. Критериите на международните стандарти за КСО имат своето въплъщение в икономически индикатори, чрез които е възможно измерването на въздействието на компаниите върху обществото (Г7.1-7). Формулирани са препоръки към компаниите да интернализират позитивни външни ефекти в резултат от внедряване на нови технологии с екологично предназначение

V. Оценка на оригиналността на представените трудове и на достоверността на представените научни данни.

Публикациите на доц. Бакърджиева са посветени на изключително важни проблеми, отнасящи се до социалната отговорност на бизнеса. Тази отговорност не изключва преследването на икономически цели, но изисква и нещо повече – чувствителност към развитието на човешкия капитал и грижа за бъдещето на планетата. Всички тези въпроси са анализирани задълбочено както на теоретично, така и на емпирично ниво.

Чрез собственоръчно подписана декларация, кандидатката в конкурса за заемане на академичната длъжност „професор“ декларира, че няма доказано по законоустановения ред плагиатство в научните си трудове. Аз също смятам, че предоставените публикации са лично дело на автора, оригинални са и не съдържат случаи на плагиатство.

VI. Критични бележки и препоръки

Нямам критични бележки, но бих си позволил да препоръчам на автора малко по-критичен прочит на публикациите и отчетите по КСО. Тази препоръка се основава на някои изследвания, които показват че има случаи, когато КСО е замаскирана форма на „корпоративна социална безотговорност“ или зад практиките на която се крият други цели. Единствено в публикация Г7.2-4 авторът отчита, че „при незадоволителни финансови резултати социалните разходи умишлено се завишават, за да замаскират

неефективните действия/бездействия на мениджърите“, а в публикация Г7.2-3 констатира, че „липсата на съответствие в предоставяната от фирмите количествена и качествена информация съществено затруднява сравнителния анализ“. Според мен, тези практики заслужават по-детайлен анализ, особено в страни, където на КСО се гледа по-скоро формално.

Втората ми препоръка е за по-активно публикуване в международни индексирани и реферирани списания с цел по-голяма популярност на получените резултати.

VII. Заключение.

Постигнатите научни и научно-приложни резултати и научните приноси на предоставените от доц. Радостина Бакърджиева научни трудове, тяхната оригиналност и достоверност, активната ѝ преподавателска и експертна дейност дават основание да смятам, че тя отговаря напълно на изискванията за заемане на академичната длъжност „професор“, регламентирани в ЗРАСРБ, ППЗРАСРБ, Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и за заемане на академични длъжности в БАН и Правилника на ИИИ при БАН. С убеденост мога да препоръчам на научното жури да предложи на Научния съвет на ИИИ при БАН да избере доц. д-р Радостина Телериг Бакърджиева на академичната длъжност **„професор“ в ПН 3.8 Икономика „Корпоративна социална отговорност“**.

Дата....

Член на журито:.....